

PLOTİNUS'UN MADDE TEORİSİ

(The Enneads on Matter)

Doç. Dr. Mehmet Murat KARAKAYA

Eskiyeni Yayınları: 245

PLOTİNUS'UN MADDE TEORİSİ
(The Enneads on Matter)

Doç. Dr. Mehmet Murat KARAKAYA

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Temmuz 2024

ISBN: 978-625-6781-56-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

PLOTİNUS'UN MADDE TEORİSİ

(The Enneads on Matter)

Doç. Dr. Mehmet Murat KARAKAYA

Ankara 2024

Doç. Dr. Mehmet Murat KARAKAYA

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Felsefesi Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Dil Problemi* (Marifet Yayınları), *İslam ve Terakki* (Fecr Yayınları), *Tanrı Akıl ve Nefs* (Elis Yayınları), *Nefs ve Beden Bağlamında Kötülük* (Eskiyei Yayınları) adlı kitap çalışmaları ve İslam felsefesi alanında makaleleri bulunmaktadır. Hâlen Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yazarın Plotinus felsefesi çerçevesinde yayımladığı çalışmalar:

Kitap:

1. *Ontolojik Açıdan Tanrı, Akıl ve Nefs*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.

Makale:

2. "Sudûr Nazariyesinin Platon ve Aristoteles Felsefeleri Çerçevesinde Analizi". *Tetkik* 4 (2023), 215-253.
3. "Plotinus'un Siyaset Teorisi". *Beytulhikme an International Journal of Philosophy*, 10/1 (2020). 157-178.
4. "Antik Yunan ve Roma Felsefeleri Ekseninde Plotinus Felsefesinde İntihar". *Beytulhikme an International Journal of Philosophy* 8/1 (2018), 339-355.

Çeviri:

5. Plotinus. "Kötü'nün Doğası ve Kökeni Üzerine". *Eskiyei* 37 (2018), 153-177.
6. Porfiriyus. "Plotinus'un Hayatı ve Çalışmalarının Düzenlenmesi Hakkında". *Eskiyei* 35 (2017), 113-150.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	7
BAŞLARKEN...	9
BİRİNCİ BÖLÜM	13
1. Kabul Edicilik (Chôra/Khôra/Hora) ve Dayanak (Hyle/Heyûlâ) Bağlamında Madde	15
2. Khôra ve Yer	41
3. Madde ve Belirsizlik	52
4. Madde, Yoksunluk ve Başkalık	57
5. Akılsal Madde ve Duyulur Madde	67
Sonuç ve Değerlendirme	82
İKİNCİ BÖLÜM	91
Madde Hakkında (The Enneads II.4) Metin ve Yorum	93
KAYNAKÇA	197
DİZİN	204

TAKDİM

Felsefe tarihi Platon, Aristoteles ve onların düşüncelerine düşülen dipnotların tarihidir, denildiğinde bu sözün anlamı büyük oranda doğrudur. Bu söz Müslüman filozoflara tahsis edildiğinde daha fazla doğrulanacak düzleme çıkar. Ancak Müslüman filozofları yalnızca bu iki filozofla sınırlamak doğru bir yargı olmaz. Müslüman filozofların fikrî h sılları Aristoteles'e atfedilse de Aristoteles ve Platon'u nispeten cemedden Plotinus'un felsefi yorumlarını daha fazla kullandıkları bilinir. Bunun yanında onların, felsefelerini temellendirmek için İslam dininin temel öğretilerini ana yaklaşım olarak teliflerine kaynak yaptıkları da unutulmamalıdır.

“Varlığı varlık olarak bilmek” anlayışından hareketle felsefe; varlığı, bilgiyi ve ahlakı, nazari ve ameli olarak kendisine araştırma alanı yapmıştır. Bu çerçevede varlığın varlığa gelişı, öncesi ve sonrasında konumlandırılmaya çalışılmıştır. Burada gerek Platon'un Demiurgos'unun kaosu düzenlemesi gerek Aristoteles'in hareket veren ama Hareket Etmeyen Hareket Ettirici'si ve gerekse de Plotinus'un *Bir*'i felsefi düşüncede ilkeler açısından önemli açılımlara yol açmıştır.

Bu açılımlar, ilk olarak hora (kh ra) ve heyûlâ (hyle) kavramlarının varlığa zemin hazırlamaları açısından inşa edilmiştir. Hora, varlığın oluşuna dair formun mek nsal imk nını imlemektedir. Heyûlâ ise varlığın zihn  imk nını temel almaktadır. Bununla beraber bu iki var olma anlayışlarının asli kaynağı birinde hazne, diğerinde olanak olarak tezahür etse de kaosun varlığı, kendisine hareket verilen varlığın varlığa çıkış kaynağı açısından belirsiz ya da hep tartışmalı kalmıştır. Bu sebeple bu filozofların tanrısı yarı-fail olarak anlaşılmıştır.

Plotinus bu sorunları  ozmek için her iki filozoftan ve özellikle de Platon'dan ilham alarak varlığın kaynağını sudûr bağlamıyla *Bir*'e yani Tanrı'ya bağlamaya yönelmiştir. Bu bağlamda yok-

luk, yoksunluk ve başkalık çerçevesinde varlığın varlığa geliş izleğini düzenlemiştir. Bu izlek de Platon ve Aristoteles'te olduğu üzere bazı belirsizliklere ve tartışmalara konu olmuştur, olmaktadır. Burada da temel problem varlığın oluşa çıkışının doğrudan *Bir*'den ziyade Nefs'ten meydana gelmesidir.

Müslüman filozoflar, varlığın varlığını doğrudan Allah'ın ilmine bağlayarak O'nunla ontolojik ilişki içinde değerlendirmeler yapmak suretiyle belirsizlikleri gidermeye çalışmışlardır. Ancak onların bu açıklamaları kelamcılar/teologlar tarafından eleştirilmekten kurtulamamıştır. Bu mevzu temel ayrılık noktası olarak kabul edilmektedir.

Plotinus'un varlığın gerçekliğinden önceki durum için kullandığı yoksunluk, yokluk çıkarımı Kindî'de leys ve eys kavramsallaştırmasıyla ortaya çıkmıştır. İbn Sina tarafından ise leys ve eys kavramsallaştırması varlığın varlık imkânının yokluğu öncelediği önermesiyle ontolojisinin esaslarından biri hâline getirilmiştir.

Elinizdeki eserde kıymetli dostum Doç. Dr. Mehmet Murat Karakaya ilmî yetkinliğini çalışma tecrüsesiyle birleştirerek Platon'un khôra ile Aristoteles'in hyle kavramlarını çalışmasının odağına almak suretiyle Plotinus'un madde anlayışını temellendirmektedir. Eserin ikinci bölümünde yer alan Plotinus'un "Madde Hakkında" adlı çalışmasına dair metin ve yorumlar ise Türkiye'deki düşün hayatına önemli katkılar sağlamakta; bu malzemelerle ilgili kıyaslamalar yaparak yeni çalışmalara yol vermektedir. Eserin konuya alaka duyan okuyucuların ilgisini çekeceğini düşünüyorum. Mehmet Murat Karakaya dostumu tebrik ediyor, başarılarının devamını Allah'tan niyaz ediyorum.

Prof. Dr. Gürbüz DENİZ
Ankara Üniversitesi

BAŞLARKEN...

Platoncu bir filozof olarak bilinen Plotinus'un ortaya koyduğu felsefe, özel bir isimlendirmeye kendinden önceki felsefelerden farklı bir konumda değerlendirilir. Bu felsefe, ilk etapta Platon felsefesini yorumlama etkinliğinin “erken” ve “orta” dönemlerine kıyasla “geç Platonizm” olarak isimlendirilirken, “erken” ve “orta” dönemlerden müstakil bir akım veya ekol olarak ele alınmasıyla da -özellikle son çağlarda- “Neoplatonizm/Yeni Eflatunculuk” olarak isimlendirilir. Diğer bir ifadeyle, bu felsefenin “geç” olarak nitelenmesi, dönemlerin kronolojik devamlılığını ifade etme sadedinde erken dönem Platonculuğa; “yeni (neo)” olarak nitelenmesi de ortaya koyduğu sudûr nazariyesi ve mistik yaklaşımları ile erken ve orta dönemden bağımsız Platonculuğa nispetle verilir. Ancak felsefi literatüre uygun olan niteleme “geç” olmalıdır. Zira “yeni/neo” nitelemesi Lloyd P. Gerson'un da belirttiği gibi kendinden önceki Platoncu yorumlardan farklılık taşıması sebebiyle özellikle 18. yüzyılda “new”in yerine biraz da aşağılayıcı/alaycı bir üslupla verilmiştir. Başka bir açıdan bu felsefe, Platon felsefesine yeni bir soluk getirmesi sebebiyle Neoplatonizm/Yeni Eflatunculuk olarak adlandırılmıştır.

Plotinus felsefesi “yeni” nitelemesiyle ilk etapta Platon'u “yeniden” değerlendirmek olarak anlaşılrsa da esasında bu “yenilik” daha sonraki süreçte Neoplatonist filozofların metinlerinde görüldüğü üzere Aristoteles felsefesini de içine alan; Platoncu ve Aristotelesçi felsefeyi bütünlüklü bir şekilde birbirine eklemleyen bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla Plotinus'u okurken Pre-Sokratik filozoflar da dâhil olmak üzere Platon, Aristoteles ve Orta Dönem Platonistler'i bir bütün olarak okumak mümkündür. Bu yönüyle söz konusu felsefe, ontolojik ve epistemolojik açıdan başta Platon felsefesi olmak üzere bütün bir felsefi külliyatı mündemiç düşünsel bir muhteviyata sahiptir. Bu bakımdan Plotinus'u salt mistik bir filozof olarak nitelemek doğru bir yaklaşım değildir.

Cisimsel varlıkların en önemli hususiyeti madde ve formdan oluşmasıdır. Bu genel kabul gören bir görüştür. Ancak madde ve formdan oluşan bileşik yapıda bir “mahal” olan maddenin ne olduğuna dair ortak bir kanaat varmış gibi görünse de detaylarına inildiğinde Platon ve Aristoteles felsefeleri bağlamında “khôra (hora) olarak madde” ile “heyûlâ olarak madde” arasında aşkın ve içkin alanlara yönelik bütün bir metafiziği etkileyen derin farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Platon felsefesinde khôra, idea kuramının gereği olarak maddenin “alıcı ve kabul edici” olmasına işaret ederken Aristoteles felsefesinde heyûlâ, idea kuramının karşıtlığının gereği olarak maddenin “dayanak” olmasına işaret etmektedir. Dolayısıyla felsefi literatürde madde hakkında formun gerçekleşmesine imkân sağlayan alt tabaka olarak madde her iki felsefede farklı bağlamlarda ele alınmaktadır. Her iki yaklaşım günümüz madde konseptine de ışık tutacak niteliktedir. Bu çerçevede çalışmaya konu olan maddenin -masa formunun maddi nedeni olan tahta örneğinde olduğu gibi- fiziksel madde olmadığını, forma zemin teşkil eden alıcı/kabul edici veya olanak açısından madde olduğunu belirtmek gerekir.

Bu çalışmada Plotinus'un madde teorisi onun *Enneadlar* adlı eseri çerçevesinde, Platon ve Aristoteles felsefeleri ekseninde karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Plotinus'un madde kuramı khôra/hora ve hyle/heyûlâ bağlamında; mekân (space), yer (place), belirsizlik (indefiniteness), yokluk (non-being), yoksunluk (privation), başkalık (otherness), akılsal madde (intelligible matter) ve duyulur madde (sensible matter) kavramları kapsamında ele alınmaktadır. İkinci Bölüm'de ise *Enneadlar*'da II.4'te yer alan “Madde Hakkında” başlıklı makaleye yer verilmekte, makalede anlaşılmaya kapalı hususlar yapılan yorumlarla etraflıca değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Plotinus'un kötülük bağlamında madde ile ilgili görüşleri *Nefs ve Beden Bağlamında Kötülük* adlı eserimiz ile Plotinus'a ait “Kötü'nün Doğası ve Kökeni Üzerine”

başlıklı çevirimizde ele alındığından bu çalışmada madde ve formdan oluşan hilomorfik yapıda maddenin rolü, akılsal ve du-yusal varlıkların meydana gelmesindeki konumu ortaya konul-maktadır.

Bu eserin ortaya çıkmasına öncülük eden ve takdim yazısıyla destek veren değerli hocam Prof. Dr. Gürbüz Deniz'e, arka kapak yazısıyla eserin içerik olarak tanıtımına katkı sağlayan Doç. Dr. Hüseyin Aydoğan'a, sıcak ve samimi alakalarıyla fikrî katkılar sağlayan Prof. Dr. Hasan Özalp'e, Dr. Muhammet Çelik'e, Dr. Aykut Alper Yılmaz'a, Dr. Fatih İpek'e, Dr. Burak Çıkıryel'e, Dr. Muhammed Babacan'a, Muhammed Abdullah Haksever'e ve ai-leme; ayrıca kitabın hazırlanmasında emeği geçen Hüseyin Nazlıaydın'a ve Eskiye-ni Yayınları çalışanlarına teşekkür ederim.

Mehmet Murat KARAKAYA
Kırkkonaklar/Ankara 2024